

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalizet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Vujadin Ivanišević, Arheološki institut Beograd
 Bernard Bavant, Centre national de la recherche scientifique
 Ivan Bugarski, Arheološki institut Beograd

CARIČIN GRAD – ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U 2016. GODINI¹

Tokom jula 2016. godine sprovedena su sistematska arheološka iskopavanja severne padine Gornjeg grada, koja se istražuje od 2009. godine (Ivanišević, Bavant 2012; Ivanišević *et al.* 2014a; 2014b; 2017a; 2017b). Ovom prilikom završeno je istraživanje objekta 23 (prostorije 23b i 23c), objekta 18 i koridora 4 – glavne komunikacije na severnoj padini. Pored toga, rađeno je na uklanjanju slojeva rušenja u okviru objekta 20 – horeuma. U istraživanjima su učestvovali saradnici Arheološkog instituta u Beogradu, Nacionalnog centra za naučna istraživanja (Centre national de la recherche scientifique UMR 7004) iz Strazbura i Rimsko-germanskog centralnog muzeja (Römisch-Germanisches Zentralmuseum) iz Majnca, koji su radili na analizama arheobotaničkog, arheozoološkog i pedološkog materijala sa istraživanja 2013-2015. godine.²

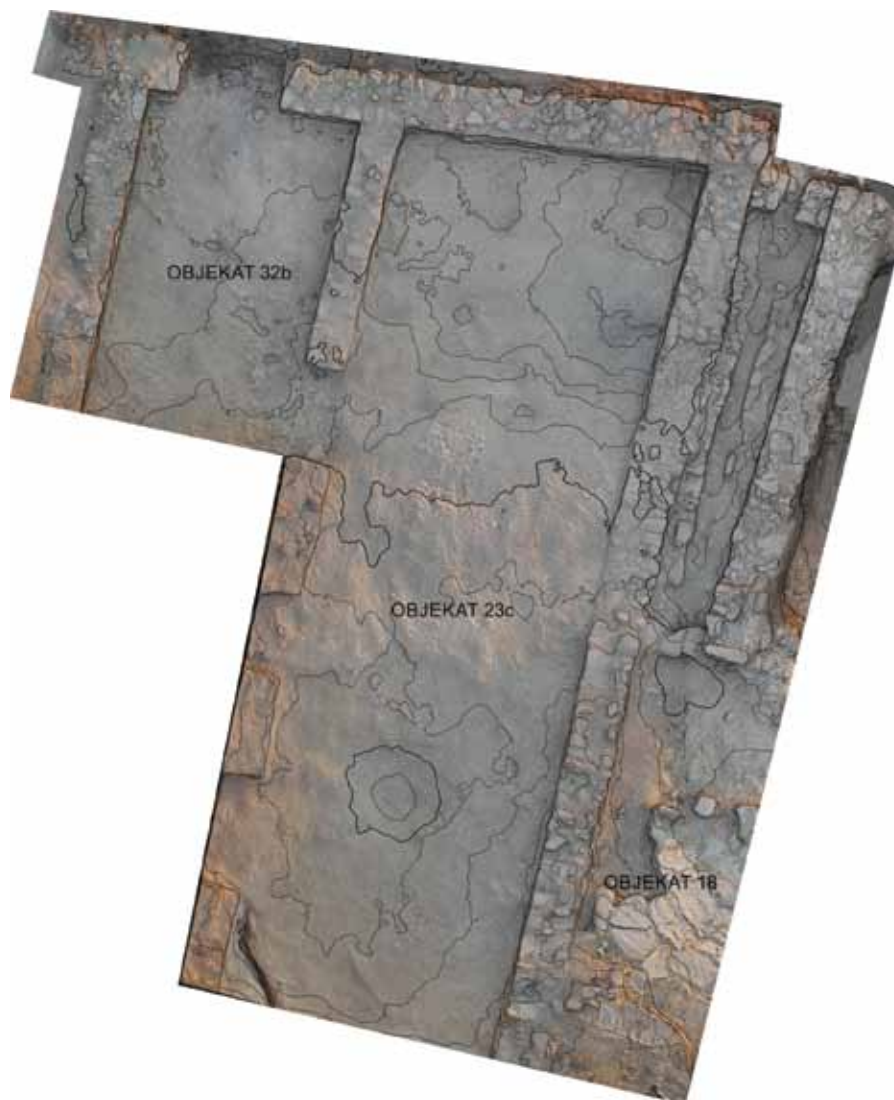
Objekat 23b čini središnju prostoriju građevine 23, smeštene između pročelja pravougao-
 ne kule severnog bedema Akropolja i koridora 4. Sama prostorija 23b je prislonjena uz spoljno
 lice kule u širini od 3,9 m. Od objekta 23a na zapadu odeljena je zidom dužine 5,35 m i debljine
 0,75m. Spoljne dimenzije prostorije 23b iznose 6 m x 4,8 m. Objekat je imao dvojna vrata, jedna na
 severnom zidu, prema koridoru 4, i druga na istočnom, otvorena ka prostoriji 23c (sl. 1). Istočni
 pregradni zid je debljine 0,6 m. Kao i kula, i zidovi objekta 23b bili su utemeljeni na preparira-
 noj steni. Zidani su od škrljca različite veličine u urednom slogu, uz tek poneku opeku i crep,
 i vezani blatom. Budući da je zapadni zid objekta 23b – prema objektu 23a – debljine 0,75 m, a
 istočni tek 0,6 m, to nas navodi na zaključak da je objekat 23a predstavljao posebnu malu zgra-
 du, sa zasebnim izlazom na koridor 4, dok su objekti 23b i 23c činili jednu celinu, koja je na tu
 ulicu izlazila upravo iz odaje 23b. Pitanje funkcije ovih objekata nije razrešeno iskopavanjima,
 jer u njima nije bilo kulturnih slojeva. Vrlo brzo se stiglo do zaravnjene stene i zdravice koja se
 formirala nad njom, prateći pad terena ka severu. Stena je klesana u pojasu od 3 m prema severu.

Objekat 23c se izdvaja svojom veličinom u odnosu na druge zgrade uz bedeme Akropolja.
 Reč je o izduženoj pravougaonoj zgradi, spoljnih dimenzija 15,7 m x 6,2 m, smeštenoj delom uz
 istočno pročelje pravougaone kule i severnog bedema Akropolja. Radi se, dakle, o većoj prostoriji

¹ Tekst predstavlja rezultat projekta *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva* (OI 177021) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Rukovodioci istraživanja su Vujadin Ivanišević (Arheološki institut Beograd), Bernard Bavant (Centre national de la recherche scientifique UMR 7004, Strasbourg) i Rainer Schreg (Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz), a arheološku ekipu su činili Ivan Bugarski (Arheološki institut Beograd), Catherine Vanderheyde (Université de Strasbourg, Centre national de la recherche scientifique UMR 7004, Strasbourg), Marianne Bavant, Aleksandar Stamenković (arheolozi), Marie Corty i Marie Moya (studen-
 ti). Članovi arhitektonske ekipe bili su Catherine Duvette (Centre national de la recherche scientifique UMR 7004, Strasbourg) i Vladan Zdravković, dok su arheozoološku ekipu činili Nemanja Marković (Arheološki institut Beograd) i Henriette Kroll (Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz). Arheobotaničke analize vršila je Anna Elena Reuter (Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz), dok su arheopedološki tim predstavljali Jago Jonathan Birk i Tobias Fisher (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz).

zajedničke zgrade sa objektom 23b. Jedina vrata koja su konstatovana tokom istraživanja nalaze se na zapadnom zidu prema prostoriji 23b, kuda je vodila komunikacija prema koridoru 4. Na istočnom zidu nisu ustanovljeni tragovi vrata, što ne isključuje njihovo postojanje budući da je taj zid vrlo nisko sačuvan. Ukoliko je postojala neka veza sa susednim objektom 18, ona se verovatno ostvarivala preko polukružne platforme u jugozapadnom uglu dvorišta objekta 18. Objekat 23b, oslonjen na istočno pročelje kule, bio je utemeljen na tri pilastra ravnomerno rapoređena između ugla kule i bedema i severoistočnog ugla kule. Dimenzije pilastara, rađenih od pritesanog



Slika 1 – Objekti 23b i 23c nakon istraživanja, fotogrametrijski plan u ortogonalnoj projekciji sa interpoliranim izohipsama

škrljca, iznose 1,6 m x 0,6 m, južni i središnji, i 2 x 0,7 m, severni. Pilastri, očuvani u visini od 0,30 - 0,45 m, bili su fundirani na prepariranoj steni. Sudeći prema ustanovljenoj stratigrafiji i načinu zidanja uz upotrebu maltera (južni i središnji pilastar), ne treba isključiti mogućnost da su predstavljali kontrafore isturene pravougaone kule.

Objekat 23c je podignut nad zaravnjenom stenom koju pratimo do 8,7 m od ose bedema ka severu. Dalje ka toj strani stena se spušta i uočavaju se slojevi glinovite zdravice. Ustanovljeno je da ovim najranijim intervencijama pripada masivan sloj nivelacije, u kojem je bilo i kuhinjskog i, kako se čini, radioničkog otpada crepa, a koji je zalazio i u šupljine stene pod bedemom i zatvorio stariji odvodni kanal. Ta nivelacija je datovana ranim novcem. Ni prilikom istraživanja unutrašnjosti objekta 23c nisu konstatovani kulturni slojevi, što nas navodi na pomisao da se originalni nivo pada nalazio na višoj koti i otežava tumačenje namene ovih objekata. Sudeći prema veličini, objekat 23c bi mogao da predstavlja neku vrstu skladišta, kakva srećemo na prostoru severne padine Gornjeg grada.

Objekat 18, smešten uz sam severni bedem Akropolja između pravougaone kule i ugaone potkovičaste kule i koridora 4, bio je velikim delom istražen 2012. godine kada je definisana suhozidana pravougaona prostorija sa dvorištem i kanalom (Ivanišević *et al.* 2014a, 83-84) (sl. 2). Tada je istražena centralna građevina, dimenzija 11,9 m x 7,45 m, kao i zapadni deo dvorišta, veličine 6,9 m x 5,51 m, sa pokrivenim atrijumom i kanal koji je, uz zapadni zid građevine, sprovodio vodu sa krovova i iz dvorišta ka koridoru 4. Otvoreni, jugozapadni deo dvorišta bio je popločan pločama od škrljca postavljenim na zaravnjenu stenu, dok su severni i istočni delovi dvorišta bili natkriveni portikom, naslonjenim na južni deo građevine i delimično na spoljno lice severnog bedema Akropolja. Istočni portik tada je ostao neistražen.

U okviru kampanje 2016. godine dovršeno je istraživanje istočnog dela dvorišta i istočnog portika objekta, površine 7,1 m x 5 m. Istočnu granicu iskopa predstavljao je zid od lomljenog kamena, vezan blatom, dimenzija 5,1 m x 0,7 m, na čijem severnom kraju su, u samom severoistočnom uglu dvorišta, uočena vrata širine 1,8 m. Severni zid portika je ujedno i južni zid glavnog prostora objekta 18. Unutrašnje lice zida debljine 0,85 m se prati do 3,4 m ka zapadu, gde su postojala još jedna vrata, nešto uža, širine 1,5 m, koja su povezivala objekat 18 i njegov istočni portik. U južnom delu istočnog portika stiglo se do osnove iskopa na površini stene, gde je na njoj utemeljen severni bedem Akropolja, odnosno do ostatka popločanja dvorišta i zdravice koja se formirala nad stenom. Stena se prati celom ispitanom dužinom bedema, a prema severu se pruža do oko 0,75 m. Ispod sasvim malobrojnih preostalih velikih kamenih ploča popločanja, od kojih je najveća dimenzija 1,15 m x 0,55 m, a nad stenom, bio je nasut nivelacioni sloj, koji je ublažio pad stene ka severu i predstavljao je valjanu podlogu popločanja, koje je nešto bolje očuvano u jugoistočnom uglu dvorišta. Isto je bilo ustanovljeno u zapadnom delu dvorišta, gde je popločanje sačuvano u većoj meri.

U istočnom delu dvorišta objekta 18 nije konstatovan kulturni sloj, budući da su se direktno na nivelacionom sloju, koji predstavlja neku vrstu podnice od nabijene zemlje, formirali slojevi rušenja samog dvorišta, odnosno portika i glavne zgrade objekta 18. Uočen je i sloj rušenja

severnog bedema Akropolja, građenog u tehnici opus mixtum. Sudeći prema nalazima novca careva Justina II ili Mavrikija, odnosno Mavrikija, rušenje objekta 18 se najverovatnije odigralo krajem 6. veka. Slojevi rušenja objekta 18 najbolje mogu da se sagledaju u profilu - ispuni vrata u samom severoistočnom uglu portika, visine 0,55 m.

Tokom 2016. godine nastavljeno je istraživanje objekta 20 - horeuma, dimenzija 28,8 m x 12,5 m, koji se sastoji iz dva dela, vestibula na zapadnoj strani i dvobrodne centralne prostorije podeljene nizom od četiri zidana stupca. Prethodnih godina skinut je humus nad ostacima gra-



Slika 2 – Objekat 18 nakon istraživanja, fotogrametrijski plan u ortogonalnoj projekciji sa interpoliranim izohipsama

đevine i slojevi rušenja u okviru vestibila. Pored toga, severni deo vestibila, koji je kasnijim pregradnjama izdvojen u posebnu prostoriju, istražen je do nivoa podnice (Ivanišević *et al.* 2014b: 83; 2017a: 129-130; 2017b: 104-105). Tokom iskopavanja 2016. godine uklonjen je, prethodno pažljivo dokumentovan, masivan sloj kamena i ulomaka opeke izmešane sa razmrvljenim malterom, koji predstavlja rušenje zidova i stubaca horeuma izgrađenog u tehnici *opus mixtum*.

Prilikom skidanja slojeva rušenja otkriveni su tragovi dve konstrukcije – jedne od lakih materijala u severozapadnom uglu horeuma i druge u vidu tankih zidova od kamena i opeke u njegovom jugoistočnom uglu. Važno je istaći da su obe konstrukcije bile podignute na sloju rušenja horeuma, što predstavlja važan podatak o kasnijem korišćenju ovog prostora u sasvim drugačije, privatne svrhe. Konstrukcija u severozapadnom uglu objekta 20 definisana je zapadnim i severnim zidom horeuma i novopodignutim suhozidom sa južne strane. Sa istočne strane objekat je verovatno bio zatvoren drvenom pregradom. Na postojanje drvene konstrukcije mogli



Slika 3 – Pozni objekat u jugoistočnom uglu građevine 20 – horeuma, snimak sa juga

bi da ukazuju kameni blokovi rapoređeni duž severnog zida i u sredini „objekta”, čije unutrašnje dimenzije iznose približno 4,9 m x 4,3 m. Slično prethodnoj, i druga konstrukcija je iskoristila zidove horeuma, južni i istočni, dok je sa severne strane između centralnih stubaca horeuma bio podignut zid od kamena i opeke, kao i sa zapadne, gde su bila postavljena vrata. Ovaj „objekat” unutrašnjih dimenzijama 5 m x 4 m je vrlo sličan prethodnom (sl. 3). Nažalost, u okviru ove

strukture nije bilo indikativnih nalaza. Ipak, sa njene spoljne, severne strane, u sloju rušenja uz sam istočni zid horeuma otkrivena je manja ostava alata (budak-sekira, budak, dvozuba motika i fragmentovana ušica alatke) koja stratigrafski pripada poznom horizontu obnove na prostoru građevine 20.

Ispod sloja rušenja zidova horeuma, na velikom delu istražene površine konstatovan je sloj sa crepom i izgorelim gredama koji predstavlja rušenje krova. Taj sloj počiva na sloju crne zemlje na čijoj površini su bila završena iskopavanja. Poslednji sloj najverovatnije leži na podnici objekta 20.

Tokom kampanje je dovršeno i istraživanje koridora 4 koji predstavlja glavnu komunikaciju na severnoj padini, paralelnu sa pružanjem severnog bedema Akropolja. Ta ulica odvaja pojas uz bedem, širine oko 15 m, od naselja sa kućama postavljenim u radialnim nizovima niz severnu padinu Gornjeg grada (Иванишевић *et al.* 2016). Koridor je istražen u ukupnoj dužini od 60 m. Ovom prilikom iskopan je istočni deo ulice, koji se prostire između horeuma i objekata 22 i 21 u dužini od 24 m. Širina koridora u ovom delu iznosi od 3,4 do 6 m u istočnom delu, gde se naslanja na veliko dvorište u uglu između horeuma i još jednog skladišta, građevine 19.

Osnovu koridora 4 čini kaldrma od sitnih ulomaka kamena i crepa, koja je postavljena direktno na zaravljenoj steni ili glinovitoj zdravici. Iznad kaldrme je konstatovan tanak kulturni sloj, debljine svega nekoliko centimetara osim u zoni južnog ulaza u horem gde je, zbog nivoa



Slika 4 – Istočni deo koridora 4 u zoni južnog ulaza u vestibil, snimak sa zapada



Slika 5 – Koridor 4, fotogrametrijski plan u ortogonalnoj projekciji sa interpoliranim izohipsama i distribucijom nalaza

terena, bio nešto dublji (sl. 4). U ovom sloju je bilo pokretnih nalaza i dosta životinjskih kostiju (sl. 5). Tokom iskopavanja nije uočeno da je bio naročito tvrd, pa se verovatno ne bi moglo govoriti o naboju podnice, već o sukcesivno formiranom kulturnom sloju nad kaldrmom. Nad ovim slojem nasuta je nivelacija šuta, pre svega srednjeg i krupnog kamena, u kojoj je takođe bilo dosta životinjskih kostiju. Nivelacija je konstatovana u zapadnom delu istražene površine, uz zidove vestibila horeuma i severni zid objekta 22. Posebno je bila intenzivna u predelu južnog ulaza u vestibil horeuma, u nivou osnove sloja treće faze korišćenja te zgrade. S druge strane, u istočnom delu istraženog koridora uočen je sloj rastresite sive zemlje s nesrazmerno malo nalaza keramike u odnosu na životinjske kosti. Ovaj sloj, koji je dosta tanak, predstavljao bi najmlađu fazu korišćenja ulice. Nad tim osnovama nalazio se žutomrki sloj sa manjim i većim fragmentima crepa, uz poneki fragment opeke i kamena manjih dimenzija. Taj sloj je deo rušenja krova, tj. iste situacije kao i sloj crepa od kojeg je i započelo ovogodišnje istraživanje. Ovi slojevi, dakle, ne predstavljaju faze korišćenja ulice, već donje kote rušenja objekata koji je okružuju. Gornje kote tih rušenja skinute su tokom prethodnih kampanja.

Kao i tokom prethodnih godina, sprovedena su bioarheološka uzorkovanja kulturnih slojeva. Za potrebe arheozooloških i arheobotaničkih ispitivanja vršeni su prosejavanje i flotacija, dok su arheopedološki uzorci prikupljeni pažljivim iskopavanjima. Svi uzorci su geopozicionirani U GIS bazi podataka Caričinog grada, kao i sitni arheološki nalazi, a ishodi dosadašnjih analiza upućuju na prenamenu funkcije pojedinih otkrivenih objekata (Иванишевић, Бугарски 2017: 54-56).

Bibliografija:

Ivanišević, Bavant 2012 – V. Ivanišević, B. Bavant, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2011. godini, u: V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, Beograd 2012, 96–99.

Иванишевић, Бугарски 2017 – В. Иванишевић, И. Бугарски, Програм нових истраживања Царичиног града, *Лесковачки зборник LVII (2017)*, 51–62.

Ivanišević et al. 2014a – V. Ivanišević, B. Bavant, I. Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2012. godini, u: D. Antonović, S. Golubović, V. Bikić (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, Beograd 2014, 82–85.

Ivanišević et al. 2014b – V. Ivanišević, B. Bavant, I. Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2013. godini, u: D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, Beograd 2014, 82–85.

Иванишевић et al. 2016 – В. Иванишевић, И. Бугарски, А. Стаменковић, Нова сазнања о урбанизму Царичиног града. Примена савремених метода проспекције и детекције, *Старинар LXVI/2016*, 143–160.

Ivanišević et al. 2017a – V. Ivanišević, B. Bavant, I. Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2014. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Beograd 2017, 127–134.

Ivanišević et al. 2017b – V. Ivanišević, B. Bavant, I. Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2015. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2017, 102–109.